

УДК [373.2.011.3-051:37.013.43:159.9]-042.3:373.2.011.3-053.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.25.7>

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ: ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Вікторія Іванова

*Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Україна, 89600
e-mail: vika-ivanova@ukr.net*

У статті розглядається роль психологічної культури вихователя у створенні безпечного та розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку в контексті сучасних соціальних викликів. Підкреслюється, що нестабільність соціального середовища, стресові чинники та емоційні порушення у дітей зумовлюють необхідність особливої уваги до формування сприятливого психоемоційного простору в закладах дошкільної освіти. Аналізується значення психологічної культури педагога як інтегральної особистісної якості, що охоплює емоційну саморегуляцію, емпатію, рефлексію, внутрішню зрілість і гуманістичні цінності. Акцентується увага на потребі переосмислення ролі педагога не лише як транслятора знань, а як емоційно стабільного, рефлексивного та чутливого до психоемоційного стану дітей фахівця, здатного створювати простір довіри, розвитку й психологічної підтримки.

Проаналізовано підходи до визначення сутності безпечного та розвивального середовища в сучасному науковому дискурсі, зокрема його розуміння як простору, що інтегрує фізичні, емоційні, соціальні та психологічні компоненти й забезпечує умови для всебічного розвитку дитини. Встановлено, що створення такого середовища є ключовим завданням дошкільної освіти, адже сприяє збереженню фізичного і психічного здоров'я дітей, їхньому особистісному становленню, розвитку соціальних навичок і адаптації до соціуму.

Окреслено психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування психологічної культури вихователя, а саме: удосконалення рефлексивної компетентності; психологічний супровід професійної діяльності; створення підтримувального професійного середовища в ЗДО; розвиток емоційного інтелекту; формування мотивації до особистісного зростання. Зроблено висновки, що успішна реалізація цих умов можлива лише за цілісного підходу до підготовки та підтримки вихователів – як на рівні закладу, так і в межах державної освітньої політики.

Ключові слова: психологічна культура, вихователь, дошкільна освіта, безпечне середовище, розвивальне освітнє середовище, соціальна адаптація дитини, емоційна саморегуляція, емпатія, рефлексія, психолого-педагогічні умови, професійний розвиток педагога.

Постановка проблеми. В умовах суспільних трансформацій, динамічних соціокультурних змін, нестабільної політичної ситуації та тривалих викликів, пов'язаних із воєнним станом в Україні, особливого значення набуває питання створення сприятливого освітнього середовища для дитини дошкільного віку. Стресогенні впливи, порушення емоційної стабільності, вимушене переміщення, соціальна ізоляція, зміна звичного способу життя – усі ці чинники знижують рівень базової безпеки дошкільника й ускладнюють його повноцінний розвиток. Особливої актуальності проблема набуває в умовах посттравматичного розвитку дітей, зростання тривожності, нестабільності емоційного фону та змін у системі цінностей суспільства.

У цьому контексті заклад дошкільної освіти (далі – ЗДО) виступає не лише освітнім, а й важливим соціальним і психоемоційним простором підтримки дитини. Саме вихователь, перебуваючи в постійній міжособистісній взаємодії з дітьми, відіграє провідну роль у формуванні соціально-психологічного клімату групи, забезпеченні емоційного благополуччя, розвитку довірливих стосунків, підтримці індивідуального потенціалу кожної дитини. У зв'язку з цим, психологічна культура вихователя набуває особливої значущості, адже саме вона безпосередньо проявляється в стилі його спілкування з дітьми, у здатності створювати безпечне й розвивальне середовище, своєчасно реагувати на емоційні сигнали та підтримувати психоемоційне благополуччя вихованців. Психологічна культура визначає не лише рівень професійної майстерності педагога, а й виступає як важливий захисний і компенсаторний ресурс, що сприяє стабілізації емоційного стану дітей, формуванню в них відчуття безпеки, довіри до світу, позитивної самооцінки та соціальної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення безпечного та розвивального середовища в ЗДО, як і значення психологічної культури вихователя для забезпечення повноцінного розвитку дитини, перебуває в полі зору сучасної психолого-педагогічної науки. У наукових публікаціях Т. Журавко, Л. Іщенко акцентується увага на тому, що ефективність освітнього середовища значною мірою залежить від особистісних якостей педагога, його здатності до емпатії, саморегуляції, побудови довірливих стосунків з дітьми. Наукові розвідки В. Гальченко, О. Кононко підкреслюють важливість системного підходу до формування психологічної культури вихователя як інтегрованого складника його професійної майстерності. Також наголошується на необхідності розвитку внутрішньої готовності педагога до взаємодії з дитиною в умовах стресових впливів, зокрема в умовах війни та посттравматичних наслідків. Дослідження Я. Матюшинець, О. Рейпольської присвячені проектуванню освітнього середовища, де поряд із технологічними та організаційними аспектами вказується на значущість особистості вихователя як основного чинника створення психологічно безпечного та підтримувального простору. Дослідники Н. Піковець, О. Хорольська виокремлюють психологічні передумови ефективної педагогічної діяльності, що включають емоційну стабільність, гуманістичні цінності, здатність до рефлексії та усвідомленого педагогічного впливу.

Узагальнення наукових позицій дозволяє стверджувати, що психологічна культура вихователя є ключовою умовою забезпечення сприятливого мікроклімату в ЗДО, підтримки психоемоційного розвитку дітей та запобігання ризикам емоційної дезадаптації в умовах нестабільного соціального середовища.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі психологічної культури вихователя в контексті створення безпечного та розвивального середовища для дитини дошкільного віку, а також виявлення основних психолого-педагогічних умов, що забезпечують її ефективне формування в умовах сучасних соціальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення безпечного та розвивального освітнього середовища для дитини є одним із найважливіших завдань дошкільної освіти. Таке середовище не лише сприяє фізичному та психологічному здоров'ю дітей, а й створює умови для їх гармонійного особистісного розвитку, формування соціальних навичок та адаптації до соціуму. У нормативно-правових актах, що регламентують систему освіти, питання створення безпечного та розвивального середовища визначається як пріоритетний напрямок. Зокрема, Закони України «Про освіту» (2017 р.) та «Про дошкільну освіту» (2024 р.) підкреслюють необхідність забезпечення психологічного комфорту, врахування індивідуальних особливостей дитини, а також створення умов, які сприяють розвитку її потенціалу [4; 3]. У Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021 р.) чітко закріплена відповідальність педагога за участь у формуванні,

підтримці та розвитку здорового, безпечного й розвивального освітнього простору [10]. Водночас, реалізація цих вимог неможлива без високого рівня психологічної культури вихователя, що забезпечує адекватну реакцію на потреби дітей, підтримку їх емоційного благополуччя та створення у групі атмосфери взаємної підтримки й довіри.

Варто зазначити, що в сучасній науці психологічна культура розглядається як інтегральна якість особистості, що поєднує знання про закономірності психічного розвитку, емоційно-ціннісне ставлення до іншої людини, здатність до саморегуляції, емпатії, рефлексії та побудови конструктивної міжособистісної взаємодії [11; 12]. У контексті дошкільної освіти психологічна культура вихователя постає як інтегральна характеристика, що охоплює знання про вікову психологію, здатність до емпатії, емоційну рівноваженість, рефлексивність, комунікативну гнучкість і ціннісно-гуманістичне ставлення до дитини. Вона виявляється у щоденній професійній поведінці педагога, впливає на емоційний клімат у групі, сприяє формуванню в дітей відчуття безпеки, довіри та підтримки, які є передумовами їхнього гармонійного розвитку.

Проблематика психологічної культури вихователя висвітлюється у дослідженні В. Гальченко, яка акцентує увагу на інтеграції гуманістичних цінностей, здатності до рефлексії, саморегуляції та емпатії, що становлять основу психологічної культури педагога. Авторка підкреслює, що розвиток цих характеристик має бути системно закладений у процес фахової підготовки та підтримки педагогів протягом усього періоду їхньої професійної діяльності [2, с. 855].

У цій площині слушною є позиція О. Кононко, яка наголошує на тому, що внутрішня культура вихователя базується на усвідомленості, етичності, емоційній рівноваженості та здатності до побудови гармонійних міжособистісних стосунків. Саме ці якості формують основу для безпечної та розвивальної взаємодії з дитиною в освітньому процесі ЗДО [6, с. 18].

Піковець Н. і Хорольська О. у своєму дослідженні акцентують увагу на особистісних якостях педагога, що забезпечують ефективність його професійної діяльності. До них належать уміння керувати власними емоціями, розвинений емоційний інтелект і здатність до продуктивної взаємодії – ключові елементи психологічної культури вихователя [9].

Отже, у фокусі сучасних досліджень – потреба переосмислення ролі педагога не лише як транслятора знань, а як емоційно стабільного, рефлексивного та чутливого до психоемоційного стану дітей фахівця, здатного створювати простір довіри, розвитку й психологічної підтримки.

У цьому контексті особливої уваги набуває поняття освітнього середовища як ключового чинника розвитку дитини в ЗДО. У науковому дискурсі освітнє середовище розглядається не лише як сукупність матеріальних, соціальних та організаційних умов, а як система міжособистісних взаємодій і психологічного клімату, що безпосередньо впливає на формування емоційної безпеки, впевненості в собі й особистісної активності дитини. Саме в такому середовищі дошкільник набуває перший досвід соціалізації, розвиває емоційну чутливість, самостійність і здатність до конструктивної взаємодії з іншими.

Створення безпечного та розвивального освітнього середовища є одним із провідних завдань дошкільної освіти. Таке середовище не лише сприяє фізичному та психологічному здоров'ю дітей, а й створює умови для їх гармонійного особистісного становлення, розвитку соціальних навичок та успішної адаптації до соціуму.

У дослідженні Н. Гагаріної висвітлено сутність поняття «безпечне освітнє середовище» як як пріоритетному чиннику забезпечення якісної дошкільної освіти та збереження здоров'я дітей. Підкреслюється, що формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників потребує єдності вимог між педагогами й батьками, активного залучення

дітей до тематичних занять, ігор, проєктів. Особлива увага приділяється використанню сучасних освітніх платформ і програм як інструментів підтримки безпечного й розвивального середовища в ЗДО [1, с. 197].

Іщенко Л. та Журавко Т. акцентують увагу на тому, що безпечне середовище – це не лише відсутність зовнішніх загроз, а й наявність позитивного емоційного клімату, відкритої комунікації, підтримки з боку педагогів. Дослідники обґрунтовують необхідність підвищення емоційної компетентності вихователів як умови, що безпосередньо впливає на якість освітнього середовища в ЗДО [5].

Цінність для теорії і практики дошкільної освіти має навчально-методичний посібник за редакцією О. Рейпольської, у якому подано підходи до проєктування освітнього простору ЗДО з урахуванням як технологічного, так і особистісного компонентів. Особлива увага приділяється значущості «людського чинника», зокрема психологічної компетентності та внутрішньої культури педагогів як вирішальних елементів ефективної педагогічної взаємодії [8].

Теоретичні основи побудови розвивального освітнього середовища розкрито в публікації Я. Матюшинця, де проаналізовано філософські, психологічні та педагогічні підходи до організації простору, що сприяє розвитку дитини. Автор наголошує: ефективність такого середовища залежить, насамперед, від суб'єкта, який наповнює його змістом і сенсом – тобто вихователя, що володіє високим рівнем психологічної культури та внутрішньої зрілості [7, с. 42].

Варто наголосити, що провідну роль у створенні якісного освітнього середовища відіграє педагог, адже саме його цінності, емоційна компетентність, стиль взаємодії з дітьми та здатність до рефлексії формують той психологічний мікроклімат, який є вирішальним для безпечного та повноцінного розвитку дитини. Відтак, розгляд психологічної культури вихователя як необхідної передумови створення безпечного та розвивального освітнього середовища є не лише логічно обґрунтованим, а й методологічно доцільним у контексті сучасних освітніх викликів.

У світі викладено важливо розуміти, що психологічна культура вихователя не зводиться лише до знань з вікової психології, педагогіки чи етики. Вона включає комплекс особистісних характеристик: внутрішню зрілість, емоційну саморегуляцію, здатність до емпатії, рефлексивність, гуманістичну налаштованість у ставленні до дитини. Ці якості забезпечують створення у групі атмосфери емоційного комфорту, що є основою для гармонійного особистісного розвитку. У такому середовищі дитина почувається прийнятою і захищеною, що позитивно впливає на її емоційну стабільність, самооцінку та здатність до соціальної взаємодії.

Водночас, слід враховувати, що формування психологічної культури вихователя є складним і довготривалим процесом, який потребує створення відповідних умов. Насамперед, ідеться про наявність безперервної професійної освіти, що поєднує фахову підготовку з розвитком особистісного потенціалу педагога. Як підкреслюють С. Кузікова, Г. Улунова, саме безперервна освіта створює умови для цілісного розвитку психологічної культури особистості, оскільки включає не лише оновлення знань, а й розвиток рефлексивних, комунікативних та емоційно-ціннісних характеристик фахівця [12].

З огляду на це, серед ключових психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування психологічної культури вихователя, доцільно виокремити наступні:

1. *Удосконалення рефлексивної компетентності.* Рефлексія – один із центральних механізмів самопізнання та професійного зростання вихователя. Систематичний аналіз власної педагогічної діяльності, усвідомлення власних емоційних реакцій, прийомів

взаємодії з дітьми та результатів комунікації дозволяє педагогу вдосконалювати стиль спілкування, уникати стереотипних або деструктивних моделей поведінки, формувати відкрити, доброзичливу атмосферу в групі.

2. *Психологічний супровід професійної діяльності.* Організація консультування вихователів, проведення тренінгів, психолого-педагогічних семінарів є важливою умовою підтримки емоційного ресурсу педагога та попередження професійного вигорання. Психологічний супровід дає можливість вчасно усвідомлювати власні труднощі, знаходити шляхи до внутрішньої рівноваги та зберігати емоційну стабільність у стресових ситуаціях.

3. *Створення підтримувального професійного середовища в ЗДО.* Колегіальність, взаємодопомога, партнерські стосунки в педагогічному колективі позитивно впливають на психологічне самопочуття вихователя. Наявність доброзичливої атмосфери знижує рівень тривожності, сприяє відкритому обміну досвідом, дає змогу розвивати професійно важливі якості без страху бути засудженим чи недооціненим.

4. *Розвиток емоційного інтелекту.* Емоційний інтелект як здатність розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції та емоції інших, є складником психологічної культури. Формування цієї якості відбувається як у процесі спеціальних психологічних тренінгів, так і через рефлексивні практики, самоспостереження, емоційну самодисципліну. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє вихователю ефективно реагувати на поведінкові прояви дитини, будувати з нею теплі, довірливі взаємини, бути джерелом психологічної підтримки.

5. *Формування мотивації до особистісного зростання.* Справжній розвиток психологічної культури можливий лише за умови внутрішньої мотивації педагога до самовдосконалення, пізнання себе, розвитку нових умінь і навичок. Така мотивація підтримується через включення у спільноти професійного розвитку, участь у семінарах, конференціях, програмах наставництва, а також через усвідомлення значущості психологічної основи професії.

Зазначені умови мають реалізовуватись у комплексі, в системі внутрішньої організації діяльності ЗДО та в контексті національної освітньої політики. Тільки цілісна й системна модель професійного становлення вихователя здатна забезпечити формування психологічної культури як базової якості, що визначає безпечність, гуманність і результативність освітнього процесу в ЗДО.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах нестабільності, соціальних трансформацій і зростаючих психоемоційних викликів, пов'язаних із війною та постстресовим досвідом багатьох дітей, психологічна культура вихователя виступає ключовим чинником створення безпечного й розвивального освітнього середовища в ЗДО. Високий рівень психологічної культури педагога – його емоційна рівноваженість, емпатійність, рефлексивність, здатність до конструктивної взаємодії – є запорукою позитивного психологічного клімату в дитячому колективі. Формуванню цієї культури сприяє реалізація комплексу психолого-педагогічних умов, як от: розвиток рефлексивних та емоційних компетентностей, забезпечення психологічного супроводу, створення підтримувального професійного середовища й формування мотивації до особистісного зростання. Ефективна реалізація зазначених умов потребує цілісного підходу до підготовки та підтримки вихователів – як на рівні окремого закладу, так і в межах державної освітньої політики.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні ефективних моделей безперервної освіти, які сприятимуть професійному зростанню педагогів, їх адаптації до змін у соціокультурному середовищі, а також підвищенню рівня психологічної компетентності вихователя в умовах сучасних освітніх тенденцій.

Список використаної літератури

1. Гагаріна Н. П. Безпечне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти: важливі аспекти в організації та збереженні здоров'я дошкільників. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 217. С. 195–201.
2. Гальченко В. М. Психолого-педагогічні умови формування професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування». Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»* 2024. № 1 (29). С. 854–861.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Іщенко Л., Журавко Т. Безпечне освітнє середовище закладу дошкільної освіти в умовах сьогодення. *Věda a perspektivy*. 2023. № 11 (30). С. 146–155.
6. Кононко О. Л. Культура особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів: сутність та умови розвитку. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2024. № 3. С. 17–26.
7. Матюшинець Я. В. Ідеї про розвивальне середовище для дітей як предмет теоретичного аналізу. *Освітлогічний дискурс: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 3–4. С. 40–55.
8. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посібник / О. Д. Рейпольська, І. М. Гудим, Л. І. Зайцева, І. В. Луценко, В. О. Луценко, Г. Г. Цветкова ; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2021. 222 с.
9. Піковець Н. В., Хорольська О. Г. Психологічні фактори впливу на ефективну діяльність педагога. *Modern engineering and innovative technologies*. 2023. Issue 25, Part 5. С. 133–137.
10. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти». URL: <file:///Users/dreamstore/Downloads/6616923634125654141836.pdf>
11. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування : практичний посібник / кол. авт. ; В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов ; за наук. ред. Н. В. Лунченко ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2024. 134 с.
12. Розвиток психологічної культури особистості в процесі безперервної освіти : колективна монографія / кол. авт. ; під ред. С. Б. Кузікової, Г. Є. Улунової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2018. 224 с.

PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE EDUCATOR: IMPACT ON THE FORMATION OF A SAFE AND DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT FOR CHILD DEVELOPMENT

Victoriya Ivanova

Mukachevo State University,
26, Uzhhorodska Str., Mukachevo, Ukraine, 89600
e-mail: vika-ivanova@ukr.net

The article explores the role of the educator's psychological culture in creating a safe and developmental educational environment for preschool children in the context of current social challenges. It is emphasized that the instability of the social environment, stress factors, and emotional disorders in children necessitate special attention to the formation of a favorable psycho-emotional space in preschool

education institutions. The significance of the educator's psychological culture is analyzed as an integral personal quality encompassing emotional self-regulation, empathy, reflection, inner maturity, and humanistic values. The need to reconsider the role of the educator not only as a transmitter of knowledge but also as an emotionally stable, reflective, and emotionally responsive professional capable of creating a space of trust, development, and psychological support is highlighted.

Approaches to defining the essence of a safe and developmental environment in the contemporary scientific discourse are analyzed, particularly its understanding as a space integrating physical, emotional, social, and psychological components and providing conditions for the child's comprehensive development. It is established that creating such an environment is a key objective of preschool education, as it promotes the preservation of children's physical and mental health, their personal development, the formation of social skills, and adaptation to society.

The article outlines the psychological and pedagogical conditions that ensure the effective development of the educator's psychological culture, including: enhancement of reflective competence; psychological support of professional activity; creation of a supportive professional environment in preschool institutions; development of emotional intelligence; and formation of motivation for personal growth. It is concluded that the successful implementation of these conditions is possible only through a holistic approach to the training and support of educators-both at the institutional level and within the framework of state education policy.

Key words: psychological culture, educator, preschool education, safe environment, developmental educational environment, child's social adaptation, emotional self-regulation, empathy, reflection, psychological and pedagogical conditions, professional development of the educator.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>